

ТОТАЛОЛОГІЯ ЛЮДИНИ ЗА ВЧЕННЯМИ ФІЛОСОФІЙ КОРДОЦЕНТРИЗМУ І КОНКОРДИЗМУ

Ярослав ГНАТЮК

orcid.org/0000-0003-1340-1922

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Анотація. У статті засобами історико-філософського культурно-предикативного аналізу досліджується тоталологія людини – українське філософське вчення про цілісну людину або людину-особистість. Звідси мета і завдання цієї статті – реінтерпретація українських філософських вчень про цілісну (суцільну) людину, переопис головних термінів української філософської традиції – «цілісна людина» і «суцільна людина» – терміном «особистість».

В українській філософській традиції тоталологія людини представлена двома історичними етапами: філософією кордоцентризму як сакральною концептуалізацією цілісної людини і філософією конкордизму як її світською концептуалізацією. Філософія кордоцентризму обстоює ієрархічний принцип організації людських реальностей, визначальною серед яких є духовна реальність, а філософія конкордизму – принцип погодження, зрівноваження чи збалансування фізичних і психічних сил у системі людських реальностей.

Філософія кордоцентризму і філософія конкордизму демонструють протилежні підходи до розуміння людської і соціальної реальності. Філософія кордоцентризму виходить із здорового людського духу, веселості серця як здоров'я гармонійної душі й наголошує на його провідній ролі у житті людини і спільноти, важливому значенні для забезпечення здоров'я усього людського і суспільного організму. Філософія ж конкордизму кладе в основу побудови щастя людину із фізичними і психічними розладами та пропонує за допомогою лікування людського організму і реорганізації суспільного організму рецепт досягнення постійної радості життя.

Філософська тенденція кордоцентризму представлена низкою авторів концепцій цілісної людини, серед яких Г. Сковорода, М. Гоголь, П. Юркевич і П. Куліш. Філософська ж система конкордизму представлена лише одним автором концепції суцільної людини – В. Винниченком.

Ключові слова: історико-філософський культурно-предикативний аналіз; українська філософська традиція; філософія кордоцентризму; філософія конкордизму; тоталологія людини; особистість.

HUMAN TOTALOLOGY ACCORDING TO THE TEACHINGS OF THE PHILOSOPHIES OF CORDOCENTRISM AND CONCORDISM

Yaroslav HNATIUK

Candidate of Philosophical Sciences, associate professor, Department of Philosophy,
Sociology and Religious Studies, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Annotation. The article examines the totalology of man by means of historical-philosophical cultural-predicative analysis—the Ukrainian philosophical teaching about a person as a whole or a person as a personality. Hence the goal and task of this article come from: the reinterpretation of Ukrainian philosophical teachings about the whole (solid) person; the re-description of the main terms of the Ukrainian philosophical tradition—“whole person” and “total person” with the term “personality”.

In the Ukrainian philosophical tradition, the totalology of man is represented by two historical stages: the philosophy of cordocentrism as a sacred conceptualization of a whole person and the philosophy of concordism as its secular conceptualization. The philosophy of cordocentrism advocates the hierarchical principle of organisation of human realities, the determining one of which is spiritual reality, and the philosophy of concordism is the principle of agreement, equalisation, or balancing of physical and mental forces in the system of human realities.

The philosophy of cordocentrism and the philosophy of concordism demonstrate opposite approaches to understanding human and social reality. The philosophy of cordocentrism comes from a sound human spirit, the festivity of the heart as the health of a harmonious soul, and emphasises its leading role in the life of a person and community, the importance of ensuring the health of the entire human and social organism. The philosophy of concordism places a person with physical and mental disorders as the basis for building happiness and offers a recipe for achieving constant joy in life through the treatment of the human body and the reorganisation of the social body.

A number of authors of whole-person concepts, including H. Skovoroda, M. Gogol, P. Yurkevich, and P. Kulish, represent the philosophical tendency of cordocentrism. The philosophical system of concordism is represented by only one author of the concept of a whole person, V. Vynnychenko.

Key words: *historical-philosophical cultural-predicative analysis; Ukrainian philosophical tradition; philosophy of cordocentrism; philosophy of concordism; totalology of man; personality.*

Постановка проблеми. Філософська україністика зазвичай інтерпретується як філософська гуманістика. У такому контексті тема людини постає центральним проблемним полем української філософії. При цьому вона також вважається провідною тенденцією українського історико-філософського дискурсу. Тож ключовим розділом української філософії є українська філософська антропологія. Головним напрямом української філософської антропології слугує тоталологія людини як українське філософське вчення про цілісну людину або людську особистість. Реінтерпретація терміна «цілісна (суцільна) людина» слугує **метою** пропонованої статті, а переопис термінів «цілісна людина» і «суцільна людина» терміном «особистість» – її завданнями. Тоталологія людини виразно представлена у філософській тенденції кордоцентризму і філософській системі конкордизму – двох версіях українського філософського вчення про цілісну, справжню, дійсну чи суцільну

людину як людину-особистість. Саме популяризації названих версій і присвячена ця стаття.

Рівень опрацювання проблеми. Учення про людину-особистість в українській філософській традиції перебували в центрі уваги цілої низки дослідників історико-філософської гуманітаристики, передусім історико-філософського українознавства. Серед них можна виокремити Д. Чижевського, І. Мірчука, Д. Бучинського, О. Кульчицького, В. Олексюка, Є. Калюжного, С. Ярмуса, Є. Гливу, І. Бичко, В. Табачковського, І. Лисого, М. Поповича, В. Лісового, Н. Хамітова, Т. Лютого й багатьох інших. Однак у численних історико-філософських реконструкціях реінтерпретація цілісної людини як людини-особистості не проводилася. Виявлену прогалину й заповнює пропонована стаття.

Методологія історико-філософського аналізу. Тоталологія людини досліджується засобами культурно-предикативного аналізу мовного і

концептуального каркасу історико-філософської теорії. Цей різновид історико-філософського аналізу вперше був представлений автором статті в 2019 році у науковій монографії «Комунікативний потенціал культурної предикації» [1]. Він узагальнює результати досліджень класичного німецького ідеалізму, гегельянської школи змістово-генетичної логіки, познанської школи епістемології і методології історії, історіографії філософії американського неопрагматизму. Культурно-предикативний аналіз історико-філософського дискурсу постає процесом історико-філософської міжкультурної комунікації між дослідницькою і досліджуваною українськими філософськими культурами. Його інструментами термін «українське філософське вчення про людське серце» переписується терміном «філософія кордоцентризму», а термін «українське філософське вчення про цілісну людину як людську особистість» – терміном «тоталологія людини». Тож тоталологія людини розглядається у перспективі історико-філософського культурно-предикативного аналізу та двох вимірах: у контексті філософії кордоцентризму і філософії конкордизму.

Виклад основного матеріалу. Філософію кордоцентризму як початковий етап розвитку української філософської традиції можна тлумачити у вузькому і широкому значеннях. У вузькому значенні філософія кордоцентризму – це українське філософське вчення, змістом якого є біблійно-символічне розуміння сутності людини як серця, її особистості як цілісності. Така інтерпретація укорінена не стільки в українській емоційно-почуттєвій ментальності, яка в ієрархії чинників формування філософії

кордоцентризму є чинником не безпосереднім і головним, а побічним і другорядним, скільки в християнській антропології, за якою людська істота складена із тіла, душі й духу, і саме дух (серце) поєднує душу і тіло в єдине ціле (особистість).

У широкому значенні філософія кордоцентризму – це православна філософія історичного українства, яка в образах, символах, метафорах та абстракціях виражає концепт духовної цілісності людської реальності та принцип першості людської духовної реальності перед душевною і тілесною реальністю людського. За такої дефініції філософія кордоцентризму протиставляється західному модерному раціоцентризму і постмодерному тілоцентризму.

У філософській україністиці наявні дві інтерпретації філософії кордоцентризму: культурологічна і психологічна, які відповідно запропоновані її культурологічною й психологічною школами. Перша школа у своїй інтерпретації виходить з поняття духу, друга – із поняття душі. Інше значення терміна «дух» – культура. Звідси і назва цієї інтерпретації. Що ж до поняття душі, то грецькою мовою вона називається «психікою». Такою ж є і назва протилежної інтерпретації: психологічна інтерпретація. Теоретики культурологічної школи філософської україністики В. Олексюк, Є. Калюжний, Т. Закидальський, В. Горський, І. Мойсеїв й автор цієї статті вважають філософію кордоцентризму філософією цілісності людської реальності, філософським розумінням людини-особистості як цілісної людини та її серця як духовної реальності, на підставі якої поєднуються душевна і тілесна реальності людського і постає людська реальність як ціле. На

відміну від них, теоретики психологічної школи філософської україністики І. Мірчук, Д. Бучинський, О. Кульчицький, С. Ярмусь, І. Бичко, Н. Хамітов розуміють філософію кордоцентризму як філософію частин людської реальності, людське серце як ірраціонально-індивідуальний початок, чуттєво-емоційну інтуїцію, субстрат почуттів, спроможність виражати емоції, емоційно-вольовий чинник чи емоційно-почуттєву сферу. Звідси уявлення про філософію кордоцентризму як різновид філософії ірраціоналізму, що заснована на принципі першості серця перед головою, почуттів перед інтелектом, емоційного переживання навколишнього світу перед його раціональним пізнанням, душевного виміру людського буття перед іншими вимірами людського. Психологічна інтерпретація філософії кордоцентризму надає перевагу душі перед духом, яка в ієрархії духовного буття вважається нижчою інстанцією, ніж дух, та розколює душу людської істоти на дві протилежні частини: несвідому і свідому або ірраціональну і раціональну, віддаючи при цьому першість лише одній із них – ірраціональній, що беззастережно панує над раціональною. Така інтерпретація суперечить вченню про серце філософії кордоцентризму і біблійному вченню про серце, в якому серце і голова, почуття і мислення не протиставляються, а, навпаки, позначаються одним і тим самим символом – людським серцем, що слугує метафорою духовного життя людини. У психологічній інтерпретації кордоцентричної філософії людина постає не цілісною істотою, а частинною, не тотальною людиною, а меритальною, не людиною-особистістю, а залежною людиною, інтелектуально

неповносправною істотою з ослабленою функцією мислення, над якою монополюють емоційно-почуттєві сили.

Розробку концепції цілісної людини започаткував фундатор філософії кордоцентризму Г. Сковорода. Він виклав її у низці ключових тез. За Г. Сковородою, «Біблія є людина» і, навпаки, «людина є всієї Біблії кінець, і центр, і гавань» [2, с. 251; 3, с. 336]. Тому, на його погляд, ми «не розуміємо й Біблії, що не знаємо себе» [2, с. 291]. Для нього пізнання Біблії і самопізнання людини рівнозначні й однаково скеровані процеси, що зливаються в єдиний пізнавальний процес. «Не пізнавши себе, як пізнаєш Біблію?» – запитував Г. Сковорода [4, с. 327]. І закликав: «Пізнай же спершу себе самого, тоді пізнаєш і Адама з Євою» [4, с. 338]. Біблія як людина (вчення про людське серце) і «символічний світ» та людина як духовна істота (серце як дух) і «малий світ» (чи світ у мініатюрі) при уподібненні Біблії людині й застосуванні «мови біблійного слова» до опису і виразу людської духовної реальності можна вважати, на думку Г. Сковороди, символічною нарацією про людську реальність як цілісність та її сутність – людське серце як інтегративний центр. Звідси його узагальнювальний висновок: «людина є серце» [3, с. 359]. Тож людина, у розумінні Г. Сковороди, – це символічна істота. Вона існує у символічному просторі християнської культури та Біблії як її центру. Тому збагнути та описати її сутність можна, лише застосовуючи ключовий символ цієї культури, – символ людського серця. Отже, для Г. Сковороди справжня чи дійсна людина як цілісна духовна істота або людина-особистість є серцем як духовною реальністю, що

щільно пов'язує між собою душевну і тілесну реальності.

Тезу про людину як серце або дух Г. Сковорода виразив у різних, але споріднених між собою положеннях. Він зазначав, що «голова в людині всьому – серце людське», або, надаючи цій думці іншого вигляду (форми) і змісту, стверджував, що «головою людині є серце, що панує над тілесним світиком», і тому, на його погляд, «серце є дух, володар тіла, господар дому» [2, с. 351; 3, с. 334]. Виходячи з цього, фундатор філософії кордоцентризму висноував, що «голова людських справ є дух людини» [3, с. 59].

Інший фундатор філософії кордоцентризму М. Гоголь вважав, що існування особистості як цілісної людини узалежене від її моральних сил. Розмірковуючи про роль духу в душевному житті людини, він відзначав, що «розум не є вища в нас спроможність, його посада не більше ніж поліцейська: він може лише упорядкувати й розподілити по місцях усе те, що у нас уже є» [5, с. 87]. На його думку, розум є частиною людської духовної реальності як цілого і значною мірою залежить від її моральних сил, її серця або духу. «Він іде вперед, коли йдуть уперед усі моральні сили в людині, й стоїть без руху й навіть іде назад, коли не підносяться моральні сили» [5, с. 267]. Отже, на погляд М. Гоголя, людина, відриваючи свій розум від моральних основ власного душевного життя і Бога-Духа як осереддя моральності, перетворює живу душу на мертву, моральний розум на інструментальний, цілісне бачення дійсності на її одновимірне розуміння.

Повною мірою концепцію цілісної людини як людини-особистості обґрунтував ще один фундатор філософії кордоцентризму – П. Юркевич,

якого вважають типовим виразником цієї уривчастої української філософської тенденції. Аналізуючи співвідношення людської духовної реальності з тілесною, душевною, духовною і моральною людською реальністю, він стверджував, що людське серце як інтегративна внутрішня основа духовного життя людини є «носієм усіх тілесних сил людини», «осереддя душевного й духовного життя людини» та її «моральнісного життя» [6, с. 73–74]. На його переконання, серце або дух мають першість перед головою або душею у структурі людської духовної реальності. Своє переконання П. Юркевич виразив у таких тезах: «серце є основа душевного життя. Розум – світло, яке цю основу освітлює». Він є «вершина, а не корінь душевного життя» [6, с. 95]. Отже, П. Юркевич, як і його попередники – Г. Сковорода й М. Гоголь, вважав, що основою людської особистості як цілісної людини є дух, духовна реальність, в якій рівною, однаковою мірою представлені людина і Бог. Вони разом беруть участь у духовному житті людини.

Переконання П. Юркевича узгоджуються із поглядами фундатора філософії кордоцентризму Г. Сковороди і позицією останнього представника цієї філософії – П. Куліша. «Ось же вам верхівка і квітка всього життя вашого, – вказував Г. Сковорода, – внутрішній світ, сердечна веселість, душевна міць. Сюди скеровуйте всіх ваших справ течію» [2, с. 340]. Поважаючи людський інтелект, високо цінуючи його, Г. Сковорода задля об'єктивності зазначав, що він «не завжди досконалий, а тому здатний помилятися, та що голос Бога в людині – це голос Досконалого буття, й тому завжди безпомилковий» [7, с. 229]. Рухаючись у фарватері міркувань Г. Сковороди,

П. Куліш також наголошував, що «найперша річ – серце щире й якийсь голос із душевної глибини, котрий велить чоловікові йти вгору, а розум слуга того голосу» [8, с. 112]. Як бачимо, філософія кордоцентризму заснована на принципі першості людської духовної реальності перед душевним виміром людського. Ним послуговувалися практично усі фундатори філософії кордоцентризму, й тому вони мають споріднені філософські вчення про людську особистість як цілісну людину та її основу – людський дух.

Наступним етапом розвитку української філософської традиції як генеалогії української філософської думки після філософії кордоцентризму була філософія конкордизму, на якому розроблялася концепція цілісної або суцільної людини. Філософія конкордизму – це метафізична терапія фізичних чи психічних патологій, головним методом якої є реорганізація соціальної реальності як система принципів, що базується на балансі й гармонії соціальних відносин [9, с. 86, 313]. Тож філософію кордоцентризму і філософію конкордизму можна розрізнити як філософію духовного й душевного здоров'я і філософію тілесної й душевної хвороби. Задля розуміння специфіки української філософської традиції та її історичних етапів – філософії кордоцентризму і філософії конкордизму – потрібно взяти до уваги той факт, що для неї притаманна релігійність, яка супроводжує її від початків аж до новітньої доби. Вона уособлює і виражає характерні риси релігійних систем сакрального і світського типів. Сакральна релігія у ній репрезентована філософією кордоцентризму, світська релігія – філософією конкордизму. Сакральну релігію

можна охарактеризувати як релігійну систему, яка пропонує метафізично обґрунтовану фізичну концепцію реальності, систематично і методично пояснює її походження і передбачає майбутнє, а також як культову практику і модель ритуальної дії, що регулярно підтримує ієрархічний порядок фізично організованої реальності як цілого. Традиційне християнство як сакральна релігія утворює світоглядну основу філософії кордоцентризму. Світська релігія, на відміну від сакральної, вибудовується навколо соціологічно обґрунтованої концепції історичного прогресу, яка пояснює походження соціальної реальності й описує етапи її розвитку аж до стану досконалості та сакралізує елементи соціальної структури, виявляючи себе у культовій і ритуальній практиці, що регулярно відтворює ієрархічний порядок соціально організованої реальності. Позитивістська релігія Науки і Прогресу, марксистська релігія Класового конфлікту і Революції та фрейдівська релігія Реальності й Самосвідомості як різновиди світської релігії слугують джерелами філософії конкордизму – сучасної системи світської релігії.

Незважаючи на принципові розбіжності між філософією кордоцентризму і філософією конкордизму, вони обидві фокусують свою увагу на подібній проблематиці – темі цілісності чи суцільності людської істоти та її щастя. Так, на думку Г. Сковороди, коли в людини серце веселе, мирне і спокійне, тоді вона є «чоловік [...] цілий, нетлінний і новий» [3, с. 323]. Про цілісну чи суцільну людину вів мову й В. Винниченко. Даючи настанову на відновлення головних життєвих сил у людини-особистості, він закликав: «Будь суцільним. – Іншими словами,

роби так, щоб кожна твоя дія була виявом погодження всіх або великої більшості твоїх головних сил (інстинктів, підінстинктів, розуму, почуттів, підсвідомості, волі)» [9, с. 154]. Тож, на думку українських філософів, цілісність і суцільність слугують засобами формування людини-особистості, сприяють руху на її шляху до кінцевої мети – гармонії і щастя.

Філософія конкордизму у певних пунктах збігається із філософією кордоцентризму, а в інших – протиставляється їй. Передусім це стосується ставлення їхніх фундаторів Г. Сковороди й В. Винниченка до традиційної сакральної релігії. Фундатор філософії кордоцентризму Г. Сковорода позитивно ставився до неї. Він писав: «Біблію я почав читати близько тридцяти років від свого народження. Але ця найчудовіша для мене книга над усіма моїми полюбовницями гору одержала, втавивши мою довгочасну спрагу та голод хлібом та водою, солодшою меду та щільника, Божої істини й правди, і відчуваю особливу до неї природу. Тікав, тікаю і втік, за Божим керівництвом, від усіх житейських перепон та плотських коханок, щоб міг спокійно насолоджуватися в пречистих обіймах найгарнішої більше від усіх дочок людських, цієї Божої дочки» [2, с. 357–358]. Ставлення ж фундатора філософії конкордизму В. Винниченка до традиційної сакральної релігії було водночас і негативним, і прагматичним. З одного боку, він демонстративно дистанціювався від будь-якої традиційної сакральної релігії, а з другого – не бачив нічого поганого в тому, щоб використовувати релігійні засоби і методи для популяризації вчення про суцільну людину філософії конкордизму та її щастя. «Люди, які не

мали змоги чи бажання поставити собі питання, що таке релігія, – у полемічному запалі заявляв популяризатор філософії конкордизму, – мають звичку всякий суспільний рух, який відзначається силою, вірою, емоційністю, називати “релігією”. Але людям, які знають, що таке релігія, ніяково, коли навіть недурні освічені люди називають, наприклад, конкордизм “новою релігією”. І їм оцим “освіченим людям” незрозуміло, як можна мати велику віру у своє вчення, гарячу волю до його здійснення, самовідречення від нього, навіть “фанатизм” і в той же час бути “фанатичним” антирелігійником» [9, с. 302–303]. Отже, традиційна сакральна релігія і філософія конкордизму для В. Винниченка постають діаметрально протилежними феноменами. Протилежною у цьому випадку є і філософія кордоцентризму щодо філософії конкордизму.

Негативно ставлячись до сакральної релігії та її традиційних форм і водночас протиставляючи їй філософію конкордизму як сучасну форму фрейдомарксистської філософії підозри, В. Винниченко викривав традиційну сакральну релігію як соціальну патологію і вважав, що вона потребує метафізичної терапії. На його думку, «релігія є одною з форм загальної хвороби розладу сил (дискордизму), конкретніше – одна з форм вияву гіпертрофії егоїзму, підтримувана і затверджувана в людях силою тисячолітнього спадкового й постійно дієвого гіпнозу та автогіпнозу» [9, с. 81–82]. Для нього очевидно, що традиційна сакральна релігія як розлад фізичних і психічних сил робить людину нещасною. Здоровою і щасливою, на його переконання, її може зробити лише філософсько-етична система погодження фізичних

і психічних сил або філософія конкордизму [9, с. 85]. Як бачимо, обстоювана В. Винниченком філософія конкордизму пропонує дві альтернативи: або традиційна сакральна релігія і рівнозначні з нею хвороба та нещастя, або філософія конкордизму як сучасна світська релігія і філософія щастя. Фундатори філософії кордоцентризму були менш категоричні у своїх заявах та вважали за можливе для людини як скінченої істоти досягнути щастя в межах традиційної сакральної релігійної системи.

Соціальними аналогами традиційних сакральних релігійних систем авторитарного типу для В. Винниченка були сучасні йому тоталітарні фашистсько-комуністичні режими. На його погляд, «кожна релігійна система, кожна диктатура (чи то у формі фашизму, нацизму, чи московського комунізму, чи якогось іншого деспотизму) – це спекуляція на людському горі, більш чи менш організована, свідомо чи несвідомо система експлуатації органічного, вічного прагнення людства до визволення від страждання, від розладу своїх сил, від хвороби дискордизму, себто прагнення щастя» [9, с. 236]. Як бачимо, у конкордистському світогляді В. Винниченка традиційна сакральна релігійна система авторитарного типу та сучасна тоталітарна держава фашистського і комуністичного типу збігаються й слугують перешкодою на шляху людини і людства до щастя. Категорично відкидаючи традиційно-сакральний релігійний світогляд авторитарного типу як перешкоду для людства на дорозі до щастя, В. Винниченко запропонував філософсько-світоглядну теорію конкордизму або філософсько-етичну систему погодження фізичних і психічних сил у вигляді комбінації

науково значущих цілей та релігійних засобів. «Всякий суспільний рух, який виходить із попередніх, – вважав фундатор філософії конкордизму, – коли він хоче мати успіх у колективу, має використовувати вироблені попередниками тактичні засоби», й тому «конкордизм має встановити свої обряди, ритуали, церемонії, символи, одне слово, спрямувати всю техніку дії на уяву, на емоції, на волю своїх adeptів. “Свята дегіпно-тизація”, “святе” погодження з собою, з ближніми, “святе” визволення від тих чи тих форм дискордизму – все це має ввійти в арсенал боротьби з уселюдським дискордизмом» [9, с. 307]. Десакралізація фізичних об’єктів традиційної сакральної релігійності, на його думку, має відбуватися одночасно із сакралізацією соціальних об’єктів сучасної світської релігійності. На відміну від традиційної сакральної релігії, де спасіння можливе лише для обраних, філософія і етика конкордизму як сучасна світська релігія обіцяє спасіння для всіх. «Не зважати й ненавидіти, а жаліти й рятуватися. І то рятуватися всім – як “грішникам”, так і “праведникам”, як “винним”, так і “заслуженим”» [9, с. 293]. Такий гуманний спосіб реагування на авторитарну ідею спасіння традиційної сакральної релігії пропонує у своїй програмі метафізичної терапії сучасна світська релігія – філософія конкордизму.

Філософія кордоцентризму і філософія конкордизму демонструють протилежні підходи до розуміння людської і соціальної реальності. Філософія кордоцентризму виходить із здорового людського духу, веселості серця як здоров’я гармонійної душі й наголошує на його провідній ролі у житті людини і спільноти, важливому значенні для

забезпечення здоров'я усього людського і суспільного організму. Філософія ж конкордизму кладе в основу побудови щастя людину із фізичними і психічними розладами та пропонує за допомогою лікування людського організму і реорганізації суспільного організму рецепт досягнення постійної радості життя. Філософія кордоцентризму і філософія конкордизму різняться між собою не тільки за антропологічними і соціологічними підходами, але й за метафізичними і теологічними підставами. У концепції цілісної людини або людини-особистості фундатора філософії кордоцентризму Г. Сковороди центральне місце займає теорія двох натур. За нею, «увесь світ складається із двох натур, одна видима, друга невидима. Видима зветься жива істота, а невидима – Бог. Ця невидима натура, чи Бог, все живе проходить і утримує, скрізь завжди є, був і буде» [2, с. 175]. Звідси принцип ієрархічної організації природи реальності як цілого, відповідно до якого «хто погодженіший з Богом, тим більше мирний і щасливий», бо «коли хто погодження з Богом тільки на три золотники має, тоді не більше в ньому миру, а коли хто на 50 чи на 100, то стільки у серці й миру. Скільки відступила тінь, настільки настало світло» [2, с. 379, 345]. На його думку, «щасливий, хто живе за волею блаженного духа [...]. Це і є бути щасливим, пізнати себе чи свою природу, взятися за своє споріднене діло і бути з ним у злагоді із загальноприйнятою потребою» [2, с. 418]. Тож «щастя наше є мир душевний, але мир цей до жодної речовини не стосується», оскільки «одне тілесне здоров'я, інша справа – веселість і живість серця» [2, с. 363, 370]. Сповідуючи принцип ієрархії, Г. Сковорода закликав

віддавати вдячність «Богові, батькам і благодійникам. Бо це Богові – жертва, батькам – честь, а благодійникам – віддяка» [3, с. 111]. Фундатор філософії конкордизму В. Винниченко відкинув ідею традиційно-сакрального релігійного світогляду, за якою світ поділяється на земний і небесний, а природа – на людську і Божисту, та водночас із нею і теорію двонатурності світу філософії кордоцентризму, відповідно до якої світ поділяється на видимий і невидимий, причому невидима природа міститься у видимій та є її основою. З такої звуженої й тому половинчастої перспективи філософія конкордизму лише в одному аспекті – фізичному чи матеріальному – повторювала теоретичні розробки філософії кордоцентризму. Вона зазначала, що «першою умовою боротьби з дискордизмом є відновлення цілковитого погодження людини з Усесвітом і земною природою» [9, с. 100]. Для досягнення цієї мети філософія конкордизму сформулювала такий імператив поведінки окремого індивіда: «В усіх галузях життя твого звільняйся від гіпнозу релігії і будь часткою природи» [9, с. 106]. Отже, зіставляючи філософію конкордизму із філософією кордоцентризму, можна вести мову про зміщення українських філософсько-світоглядних акцентів. Якщо фундатор філософії кордоцентризму Г. Сковорода наголошував на погодженні людини з Богом, невидимою натурою, то фундатор філософії конкордизму В. Винниченко – на погодженні людини з матеріальним світом, земною природою, видимою натурою, оскільки для нього ніякої невидимої натури чи Бога бути не може.

Антропологічні й метафізичні розбіжності між філософіями

кордоцентризму і конкордизму позначилися на пропонованих ними етичних теоріях щастя. Для фундатора філософії кордоцентризму Г. Сковороди щастя є зверненням погляду людини на саму себе, зосередженням на своєму внутрішньому світі, власній духовній реальності. «Щастя твоє, – зазначав він, – всередині тебе, тут його центр закопаний; пізнавши себе, все пізнаєш, не пізнавши себе, у пільмі ходитимеш і лякатимешся страху, де його й не було. Пізнати себе повно, пізнати й здружитися з собою, це є невід’ємний мир, істинне щастя і мудрість досконала» [2, с. 374]. А для фундатора філософії конкордизму В. Винниченка щастя – це двостороннє відношення, погоджене взаємовідношення між матеріальними і духовними цінностями людського та суспільного буття. На його погляд, «ні матеріальні, ні духовні цінності, ні кожна зокрема, ні навіть усі вкупі ще не дають довгої постійної радості життя, себто щастя» й «тільки дієва рівновага цих цінностей та погодженість їх між собою та з силами зовні нас дають той стан, який ми можемо з цілковитим правом назвати щастям» [9, с. 32]. Як бачимо, у Г. Сковороди щастя, відповідно із його уявленням про людину як духовну істоту, пов’язане із духовною реальністю і духовними цінностями. А у В. Винниченка щастя постає урівноваженим взаємовідношенням матеріальних і духовних цінностей людського буття, що узгоджується із його розумінням людини як біосоціальної істоти.

Висновки. Проаналізувавши етапи розвитку української філософської традиції в її антропологічному та етичному аспектах, можна відзначити, що українська філософська антропологія важлива

як для українства, так і для людства загалом своїм оригінальним проєктом – тоталогією людини як вченням про цілісну (суцільну) людину або людину-особистість. Незважаючи на конкуруючі підходи до формування цілісності людини (сакральний і світський), вони все одно спричиняють один і той самий наслідок – людину-особистість. Щоправда, у першому випадку вона є носієм традиційно-сакрального релігійного світогляду, а в другому – сучасного світського релігійного світогляду. Залишається актуальною проблема погодження, примирення носіїв цих світоглядів, їхнього мирного співіснування, взаємодії і взаємодопомоги у спільному просторі української культури і суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк Я. С. Комунікативний потенціал культурної предикації: наукова монографія. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2019. 304 с.
2. Сковорода Г. С. Твори. Київ: Обереги, 1994. Т. 1. 528 с.
3. Сковорода Г. С. Твори. Київ: Обереги, 1994. Т. 2. 480 с.
4. Сковорода Г. Пізнай в собі людину. Львів: Світ, 1995. 528 с.
5. Гоголь Н. В. Выбранные места из переписки с друзьями. Москва: Сов. Россия, 1990. 432 с.
6. Юркевич П. Д. Выбране. Київ: Абрис, 1993. 416 с.
7. Глива Є. Онтологічний образ людини в творчості Григорія Сковороди. Київ: КММ, 2006. 256 с.
8. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. Нью-Йорк, Торонто: УВАН у США, 1984. 326 с.
9. Винниченко В. Конкордизм. Система будівництва щастя: Етико-філософський трактат. Київ: Укр. письменник, 2011. 335 с.

REFERENCES

1. HNATIUK, Ya. (2019). *Communicative Potential of Cultural Predication: Scientific Monograph*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 304 p. [in Ukr.]
2. SKOVORODA, H. (1994). *Works*. Kyiv: Oberehy, Vol. 1, 528 p. [in Ukr.]
3. SKOVORODA, H. (1994). *Works*. Kyiv: Oberehy, Vol. 2, 480 p. [in Ukr.]
4. SKOVORODA, H. (1995). *Get to Know the Person in Yourself*. Lviv: Svit, 528 p. [in Ukr.]
5. GOGOL, N. (1990). *Selected Places from Correspondence with Friends*. Moscow: Sov. Russia, 432 p. [in Rus.]
6. YURKEVYCH, P. (1993). *Selected Works*. Kyiv: Abrys, 416 p. [in Ukr.]
7. HLYVA, Ye. (2006). *Ontological Image of Man in the Work of Hryhorii Skovoroda*. Kyiv: KMM, 256 p. [in Ukr.]
8. *Selected Letters of Panteleimon Kulish Written in Ukrainian*. (1984). New York, Toronto: UVAN in the USA, 326 p. [in Ukr.]
9. VYNNYCHENKO, V. (2011). *Concordism. The System of Building Happiness: Ethical and Philosophical Treatise*. Kyiv: Ukrainian Writer, 335 p. [in Ukr.]

Філософія кордоцентризму і філософія конкордизму демонструють протилежні підходи до розуміння людської і соціальної реальності. Філософія кордоцентризму виходить із здорового людського духу, веселості серця як здоров'я гармонійної душі й наголошує на його провідній ролі у житті людини і спільноти, важливому значенні для забезпечення здоров'я усього людського і суспільного організму. Філософія ж конкордизму кладе в основу побудови щастя людину із фізичними і психічними розладами та пропонує за допомогою лікування людського організму і реорганізації суспільного організму рецепт досягнення постійної радості життя.